

The Evolution of the Appearance: A Case Study of Khan Maak Set

Khajon Aitsarasuchip¹ Sakarin Hongrattanavorakit^{2*} Nion Dowcharoenporn³

Rungrutai Rumpungjit⁴ Kitti Yordon⁵

¹⁻⁵ Faculty of Home Economics Technology of Rajamangala University of Technology Phra Nakhon

Research Article

Corresponding E-mail*

khajon.a@rmutp.ac.th

sakarin.ho@rmutp.ac.th*

nion.a@rmutp.ac.th

rungrutai.r@rmutp.ac.th

kitti.yo@rmutp.ac.th

Article Info

Received 30 May 2025

Revised 7 Oct 2025

Accepted 20 Oct 2025

Keywords

Evolution of the Appearance,

Khan Maak set,

Tradition and culture,

Thai traditional wedding

pedestal tray

Abstract The study titled “The Evolution of the Appearance: A Case Study of Khan Maak Set” was aimed at 1) studying the definitions and origins of definitions of Thai traditional wedding pedestal trays and 2) examining the process of evolution of the appearance of Thai traditional wedding pedestal trays. Fifteen samples were allocated by purposive sampling, followed by in-depth interviews, observations, note taking, and reviewing relevant articles and content analysis.

The results revealed three definitions and their corresponding roots related to the Thai traditional wedding pedestal tray, which include the objectives of applications, the compositions of the trays, and the concepts of their decorations. The evolution of the appearance of Thai traditional wedding pedestal trays occurred in three stages: the classical, elegant, and contemporary stages. Education, society, traditions and customs, economics, and technology affected the process of evolving the

appearance of Thai traditional wedding pedestal trays.

การเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์: กรณีศึกษาชุดพานขันหมาก

ขจร อิศราสุชีพ¹ ศักรินทร์ หงส์รัตนาวรรกิจ^{2*} นีอร ดาวเจริญพร³ รุ่งฤทัย รำพึงจิต⁴ กิตติ ยอดอ่อน⁵

¹⁻⁵ คณะเทคโนโลยีคหกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

บทคัดย่อ

การเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์: กรณีศึกษาชุดพานขันหมาก เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก มีวัตถุประสงค์ คือ 1) ศึกษาการให้ความหมายและที่มาของความหมายของชุดพานขันหมาก และ 2) ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์ของชุดพานขันหมาก คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง จำนวน 15 คน โดยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต การจดบันทึก และศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า การให้ความหมายและที่มาของความหมายของชุดพานขันหมาก ผู้วิจัยสามารถตีความได้ 3 ความหมาย ซึ่งเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน ได้แก่ วัตถุประสงค์การใช้งาน ส่วนประกอบชุดพานขันหมาก และสิ่งสำคัญในการจัดตกแต่งชุดพานขันหมาก ส่วนกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์ของชุดพานขันหมาก แบ่งได้ 3 ระยะ ได้แก่ แบบคลาสสิก แบบประณีตศิลป์ และแบบร่วมสมัย ปัจจัยที่ทำให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์ของชุดพานขันหมาก ได้แก่ การศึกษา สังคม ประเพณีและวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี

คำสำคัญ: การเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์, ชุดพานขันหมาก, ประเพณีและวัฒนธรรม, เครื่องประกอบพิธีแต่งงานแบบไทย

บทนำ

พิธีแต่งงานแบบไทยเป็นพิธีกรรมที่สะท้อนคุณค่า ความเชื่อ และภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่สืบทอดมาอย่างยาวนาน โดยมีชุดพานขันหมากเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ไม่เพียงแต่ทำหน้าที่เป็นเครื่องประกอบพิธี หากยังเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นสิริมงคล ความสมบูรณ์ และการเริ่มต้นชีวิตคู่ของบ่าวสาว การแต่งงานคือการตกลงของชายและหญิงเพื่อใช้ชีวิตร่วมกันในฐานะครอบครัว โดยเป็นการประกาศให้สังคมรับรู้ถึงสถานะสามีภริยาอย่างถูกต้องตามจารีตประเพณี เพื่อความถูกต้องในการสืบทอดทายาทและการสร้างความรับผิดชอบต่อครอบครัว **เสฐียรโกเศศ** (Setheankoses, 2010) พิธีกรรมอันเป็นส่วนหนึ่งของการแต่งงาน ไม่ว่าจะของกลุ่มชนชาติใดก็ตาม ล้วนเป็นความเชื่อว่าเป็นสิ่งที่เป็นสิริมงคลแก่คู่แต่งงาน เป็นพิธีกรรมที่ทำให้กำลังใจว่าการเริ่มต้นครั้งใหม่ของชีวิตคู่ ความเชื่อดังกล่าวเมื่อมีการปฏิบัติสืบทอดมาเรื่อย ๆ จากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่ง จึงเกิดเป็นประเพณีการแต่งงานของแต่ละสังคมขึ้นมา **อารีวรรณ หัสติน** (Hussadin, 2015) ประเพณีงานแต่งงานในสังคมไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา อันเป็นผลจากอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตก เทคโนโลยี และวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปของคนรุ่นใหม่ โดยยังคงเคารพในรากเหง้าทางวัฒนธรรมเดิม

จากงานวิจัยของ **ชนิษฐา จิตชินะกุล และจุฬาวดี พูลเจริญ** (Jitchinakul & Poonchareon, 2018) ศึกษาแบบพิธีกรรมการแต่งงานจากอดีตสู่ธุรกิจ Wedding พบว่า รูปแบบพิธีแต่งงานของไทยเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคม โดยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา เริ่มมีการจัดงานที่เน้นความทันสมัยและหรูหรา และในปี

วารสารจะระบุชื่อผู้แต่งในการอ้างอิงครั้งแรก (เฉพาะภาษาไทย)*

พ.ศ. 2537 เกิดธุรกิจรับจัดงานแต่งงานขึ้น ซึ่งช่วยลดความยุ่งยากให้คู่สมรส สามารถออกแบบพิธีตามต้องการ แม้พิธีจะแตกต่างกันหลากหลายมากขึ้น แต่ผู้จัดงานส่วนใหญ่ยังคงรักษาพิธีกรรมแบบไทยดั้งเดิมไว้ ซึ่งเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้คงอยู่ และงานวิจัยของ **ฐิตารีย์ โกมะ และชัยรัตน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง** (Koma & Wongkitrungruang, 2017) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ตำบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า ปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่งงานของชาวมอญบ้านวังกะ ปัจจัยภายใน ได้แก่ ความต้องการส่วนบุคคล การเลียนแบบ ทศนคติและความเชื่อ และครอบครัว ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ค่านิยมความทันสมัย สื่อมวลชน การศึกษา การประกอบอาชีพ การแต่งงานข้ามวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และความเจริญเติบโตของระบบสาธารณสุขโรคและการตลาด

การจัดพานขันหมากในประเพณีการแต่งงานจากงานวิจัยของ **เสาวภา โชติเกษมศรี** (Chotikasemsri, 2014) ศึกษาประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ การจัดขันหมากเพื่อการสู่ขอการแต่งงานของชาวจังหวัดสงขลา พบว่า รูปแบบการจัดขันหมาก บริวารและเครื่องเช่นไหว้ เป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย ได้จัดหลายแบบ ตามยุคสมัย และความนิยมของท้องถิ่น สุดแล้วแต่ผู้อาวุโสที่ผู้คนเชื่อถือคิดประดิษฐ์ขึ้น ไม่อาจพูดได้ว่าแบบใดของใครผิดของใครถูก และงานวิจัยของ **จุฬารัตน์ เสจี่ยม** (Sangiam, 2022) ศึกษาการจัดขันหมากในพิธีการแต่งงานตามประเพณีไทยของชาวดำบลห่านโพธิ์ อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง พบว่า มีการจัดขันหมากในพิธีการแต่งงานตามประเพณีไทยของชาวดำบลห่านโพธิ์ อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง มีองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนการจัดขันหมากในพิธีการแต่งงานตามประเพณีไทย

จากข้อมูลข้างต้น ผู้วิจัยได้เห็นถึงความสำคัญ สังคมไทยได้เปลี่ยนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ ทำให้สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงหลายด้าน ซึ่งก็รวมถึงพิธีกรรมในประเพณีแต่งงานของไทยด้วย จึงมีผลทำให้ประเพณีแต่งงานของไทยแบบโบราณต้องเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม ประโยชน์หลักของงานวิจัยนี้คือการทำ ความเข้าใจและอธิบายคุณค่าของชุดพานขันหมากในหลายมิติ ซึ่งไม่เพียงแต่ช่วยอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรม แต่ยังสามารถต่อยอดเชิงเศรษฐกิจและสังคม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีวิทยาแบบทฤษฎีฐานราก ซึ่งเป็นทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม โดยทฤษฎีจะถูกสร้างและได้รับการตรวจสอบ โดยการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างเป็นระบบ ผู้วิจัยใช้กระบวนการตีความตีความนิยม (Interpretivism) และการสร้างสรรค์นิยม (Constructivism) ตามแนวทางของ (Charmaz, 2006) เพื่อค้นหาความหมาย ที่มาของความหมายของชุดพานขันหมาก รวมทั้งศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์ของชุดพานขันหมาก

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการให้ความหมาย และที่มาของความหมายของชุดพานขันหมาก
2. เพื่อศึกษากระบวนการการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์ของชุดพานขันหมาก

ระเบียบวิธีวิจัย

1. ขอบเขตการวิจัย

- 1.1 ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักสำหรับใช้ในการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการ

สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ที่มีประสบการณ์ตรง คือ เจ้าของกิจการร้านพานชั้นหมาก ที่มีประสบการณ์ในการดำเนินกิจการอย่างน้อย 10 ปีขึ้นไป จำนวน 3 คน ผู้ทำพานชั้นหมากที่มีทักษะฝีมือและประสบการณ์ตรงในการทำพานชั้นหมากอย่างน้อย 10 ปีขึ้นไป จำนวน 3 คน ครูอาจารย์สอนงานดอกไม้สดจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคล จำนวน 3 คน บิดามารดาของบ่าวสาวที่เคยมีประสบการณ์จัดงานแต่งงาน จำนวน 3 คน เจ้าพิธีงานแต่งงานที่มีประสบการณ์ในการทำหน้าที่เจ้าพิธีในงานแต่งงานแบบไทย จำนวน 3 คน ถึงจุดอิ่มตัว รวมจำนวน 15 ราย เพื่อนำข้อมูลไปสร้างทฤษฎีฐานราก (Creswell & Poth, 2024)

1.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการทำความเข้าใจถึง 1) ความหมายและที่มาของความหมายของชุดพานชั้นหมาก และ 2) กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณะของชุดพานชั้นหมาก

1.3 ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ กรุงเทพมหานคร

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล เครื่องมือที่สำคัญที่สุดสำหรับการวิจัยครั้งนี้คือตัวผู้วิจัย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ละเอียดและครบถ้วน ผู้วิจัยได้เตรียมตัวในส่วนของการความรู้ ด้วยการศึกษารายงานและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณะ : กรณีศึกษาชุดพานชั้นหมาก เครื่องบันทึกภาพและบันทึกเสียง อุปกรณ์จัดบันทึก แนวคำถามการสัมภาษณ์ปลายเปิด และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์เพื่อนำมาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและค้นคว้าเนื้อหาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล 2 ประเภท ได้แก่

3.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) แหล่งข้อมูลปฐมภูมิที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ข้อมูลบุคคลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant) โดยผู้วิจัยได้จัดทำแนวคำถามในการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า ซึ่งได้จากการศึกษาเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.2 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) แหล่งข้อมูลทุติยภูมิที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ ข้อมูลประเภทเอกสารต่าง ๆ โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณะ : กรณีศึกษาชุดพานชั้นหมาก

4. การวิเคราะห์ข้อมูล สรุปประเด็นจากการถอดเทปจากการสัมภาษณ์เชิงลึก แต่ละครั้ง วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาตามวิธีของ แวน มาเนน (Manen, 1997) โดยสามารถทำให้ได้มาซึ่งความหมายและตีความสะท้อนออกมาตามความเข้าใจของบุคคลนั้นๆ ทำให้เข้าใจความหมายต่างๆ ชุดพานชั้นหมากของผู้ให้ข้อมูลหลัก จากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ในประเด็นหลักต่าง ๆ โดยการนำข้อมูลมาแยกเป็นหมวดหมู่ กำหนดปรากฏการณ์หลักพร้อมกับการพิจารณาความสัมพันธ์ นำหมวดหมู่ที่ได้มาสร้างการอธิบายปรากฏการณ์ และสร้างทฤษฎี (Theory Generation)

5. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล โดยพิจารณาแหล่งข้อมูลหลายแหล่ง แหล่งสถานที่ และแหล่งบุคคลที่แตกต่างกันเพื่อยืนยันผลการวิจัย การตรวจสอบแบบสามเส้าคือ 1) การใช้แหล่งข้อมูลหลากหลาย 2) การใช้วิธีการเก็บข้อมูลหลากหลาย และ 3) การตรวจสอบการวิเคราะห์ซ้ำที่เกิดจากองค์ความรู้สำคัญ **ตระกูล จิตวัฒนากร, นันทนา**

ชวศิริกุลทอล, นพพงศ์ เกิดเงิน และจำเนียร จวงตระกูล (Chitwattanakorn, Chavasirikultol, Kerdngrern & Joungtrakul, 2024)

ผลการวิจัย

1. การให้ความหมายและที่มาของความหมายของชุดพานขันหมาก ผู้วิจัยสามารถตีความความหมาย ซึ่งเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน ดังนี้

1.1 วัตถุประสงค์การใช้งาน ผู้ให้ข้อมูลทุกคนคิดเห็นตรงกันว่า ชุดพานขันหมากมีวัตถุประสงค์การใช้ในพิธีแต่งงาน ที่มีการเตรียมของฝ่ายเจ้าบ่าว และฝ่ายเจ้าสาว เพื่อใช้สำหรับในพิธีแต่งงานประกอบด้วย การแห่ขันหมาก พิธีหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ และการส่งคู่บ่าวสาวเข้าเรือนหอและทำพิธีปูที่นอน

“ชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงานที่ใช้สามารถแบ่งหน้าที่รับผิดชอบดูแลหรือประดิษฐ์ขึ้นสามารถแบ่งเป็นฝ่ายเจ้าบ่าวได้แก่เครื่องขบวนขันหมาก และฝ่ายเจ้าสาวได้แก่พานเชิญขันหมาก พาน พานรับน้ำพระพุทธมนต์ พานส่งตัวเข้าหอ”

1.2 ส่วนประกอบชุดพานขันหมาก ประกอบด้วย พานขันหมากเอก พานลีนสอด พานแหวนหมั้น พานรูปเทียนแพ พานขนมมงคล พานต้นกล้วยต้นอ้อย พานเชิญขันหมาก พานรับน้ำพระพุทธมนต์ พานส่งตัวเข้าหอ

“ชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงานหรือชุดพานขันหมาก ปัจจุบันนิยม 8 พาน ได้แก่ พานขันหมากเอก พานลีนสอด พานแหวนหมั้น พานรูปเทียนแพ พานขนมมงคล 1 คู่ พานต้นกล้วยต้นอ้อย 1 คู่ หรือ 10 พานจะมีการเพิ่มพานลีนสอด สำหรับลีนสอดเงิน ลีนสอดทองเพชร นอกจากนั้นยังมีพานเชิญขันหมาก พานรับน้ำพระพุทธมนต์ พานส่งตัวเข้าหอ ซึ่งไม่ได้รวมในขบวนแห่ขันหมาก”

1.3 สิ่งสำคัญในการจัดตกแต่งชุดพานขันหมาก มีการจัดตกแต่งอย่างสวยงามด้วยดอกไม้ ใบไม้ สิ่งของที่เป็นมงคล เช่น หมาก ใบพลู ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ดอกกรัก ดอกบานไม่รู้โรย ดอกดาวเรือง ฤกษ์เงิน ฤกษ์ทอง โดยบรรจุถั่วเขียว งาดำ ข้าวเปลือก ข้าวตอก และเงิน เป็นต้น

“พานขันหมาก ประกอบด้วยหมากปาดตูด ทาปูนแดง พลู ฤกษ์เงิน ฤกษ์ทอง ข้าวเปลือก ถั่วเขียว งาดำ ถั่วทอง เงิน ยอดดอกกรัก ดอกหมาก ใบเงิน ใบทอง ใบนาค ดอกกรัก ดอกบานไม่รู้โรย”

1.4 สรุปความหมายและที่มาของความหมายของชุดพานขันหมาก คือสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมที่หลอมรวมหน้าที่การใช้งาน องค์ประกอบเชิงพิธี และคุณค่าความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรม จากที่มาของความหมายของชุดพานขันหมากสามารถจัดกลุ่มได้เป็น 3 มิติหลัก ได้แก่ เครื่องประกอบพิธีกรรม สัญลักษณ์แห่งความสมบูรณ์ของพิธี ตัวแทนความหมายเชิงสัญลักษณ์และสิริมงคล ซึ่งทั้งสามมิตินี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ทำให้ชุดพานขันหมากไม่ได้เป็นเพียงเครื่องประกอบพิธี แต่ยังเป็นสัญลักษณ์สะท้อนคุณค่า วัฒนธรรม

2. กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์ของชุดพานขันหมาก ผลการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ศึกษากระบวนการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์ของชุดพานขันหมาก ในช่วงก่อน พ.ศ. 2500 จนถึง พ.ศ. 2566 จากการสัมภาษณ์เชิงลึกถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แบ่งได้ 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ชุดพานขันหมากแบบคลาสสิก การจัดพานขันหมากในงานแต่งงานหรือการจัดชุดพานขันหมาก

แบบคลาสสิกเน้นการใช้ประโยชน์และการสื่อความหมาย รายละเอียดต่าง ๆ ที่สื่อความเป็นมงคลสำหรับการแต่งงาน เช่น หมาก พลู มีความสำคัญอย่างมากในอดีตโดยเฉพาะในด้านพิธีกรรมและความเชื่อต่าง ๆ ใบเงิน ใบทอง ใบนาค เป็นใบไม้มงคลมีความหมายเป็นสิริมงคล ธัญพืชที่ใช้ได้แก่ ข้าวเปลือก ถั่วเขียว งาดำ ข้าวตอก ถั่วทอง ถั่วเป็นสิ่งที่แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ ภาชนะที่จัดตกแต่งภายในชั้นน้ำพานรองซึ่งชั้นน้ำมีพานรองชั้นมีลวดลายเข้าชุดกันถือได้ว่าเป็นของมีค่า การเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์ของชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงานเป็นเพราะการได้รับการศึกษามากขึ้นรู้จักการนำใบตองมาประดิษฐ์เป็นกระทง การนำดอกไม้มาประดิษฐ์ด้วยวิธีการเย็บ การร้อย การปัก การกรอง การเสียบ อุปกรณ์เครื่องใช้มีให้เลือกมากขึ้น เช่น พานเงิน พานทอง

“พานดอกไม้ที่ใช้ในพิธีสมรส ประกอบด้วย ชั้นหมากเอก ชั้นหมากโท พานเชิญ พานลินสอด พานแหวน พานรดน้ำ พานกล้วยอ้อย พานขนมมงคล ไม่มีดอกไม้สด เขาเรียกว่าชั้นหมาก ยุคโบราณ ประมาณรุ่นพ่อแม่ เกือบ 100 ปี ภาชนะที่ใช้เป็นชั้นน้ำพานรอง โดยจัดเรียงใบไม้มงคล ใบพลู เงิน ทอง นาค ดอกไม้ ดอกรัก ดอกบานไม่รู้โรย และของมงคล เพื่อใส่เป็นมงคลในชั้น และพัฒนามาใส่พานเพราะชั้นน้ำเวลายกมันจะเคลื่อนไม่สะดวกในการใช้ที่ต้องยกไปยกมา ส่วนพานรูปเทียนแพหรือพานขอขมาจะใช้เพราะคู่ไม่แต่งงานหรือไม่ได้ขออนุญาตจากผู้ปกครอง (หนีตามกัน)”

ภาพที่ 1 ตัวอย่างชุดพานชั้นหมากแบบคลาสสิก
ที่มา: ธนกฤต จิระโชติเศวต

ระยะที่ 2 ชุดพานชั้นหมากแบบประณีตศิลป์ การจัดพานชั้นหมากในงานแต่งงานหรือการจัดชุดพานชั้นหมากแบบประณีตศิลป์ เมื่อสตรีได้รับการศึกษามากขึ้นมีการพัฒนารูปแบบการจัดพานดอกไม้ในงานแต่งงานหรือการจัดชุดพานชั้นหมากจากในอดีตด้วยการเรียนการสอนทางด้านงานใบตอง ดอกไม้สด มีการพัฒนาการประดิษฐ์อย่างสวยงามจากเดิม เช่น การประดิษฐ์กระทง การเย็บแบบ การร้อยเฟื่อง มาลัย อุบะ การจัดพานดอกไม้ในงานแต่งงานใช้ระยะเวลาค่อนข้างนาน จึงทำให้ต้นทุนการประดิษฐ์สูง ประกอบกับเมื่อมีการใช้ใบตองดอกไม้เพิ่มมากขึ้นได้เกิดอาชีพการปลูกใบตอง ดอกไม้ขาย ซึ่งใบตองดอกไม้ขายมีข้อจำกัดในการออกผลผลิตบางฤดูทำให้ราคาสูง เช่น ฤดูร้อนใบตอง ดอกกล้วยไม้ให้ผลผลิตน้อย และต่อมาได้มีการใช้ผ้าแทนงานใบตองสดสีเขียว ใช้ผ้าสีขาวเย็บแทนค้อม้า การร้อยมาลัยร้อยอุบะจากผ้า ซึ่งทำให้พานชั้นหมากประยุกต์ราคาถูกกว่างานใบตองดอกไม้สด การเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณ์ของชุดพานชั้นหมาก เมื่อมีความรู้ มีทักษะจึงทำให้เกิดการพัฒนาแบบที่สวยงามประณีต ประกอบกับการประกวดแข่งขันที่เน้นความสวยงามจึงทำให้

ความสำคัญของการให้ความหมายน้อยลง ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมบางส่วนถูกเลือนหายไป ความเร่งรีบการใช้ชีวิตจึงตัดทอน ค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นออกเลือกรูปแบบพานจากราคาที่เหมาะสมไม่แพงเกินไป

“การจัดขันหมาก หมาก 9 คู่ติดกัน พลุ 3 เรียง หมากปาดตุตทาปูแดง ถุงเงิน ถุงทอง ข้าวเปลือก ถั่วเขียว มั่นงอก งาดำไม้ขีดสี ถั่วทอง ยอดดอกกรัก ดอกหมาก ใบเงินทองนาหมาเรียงดับละ 3 ใบ จำนวน 9 ตับ ต้นอ้อย ต้นกล้วยเลือกใบคู่ ดอกกรัก ดอกบานไม่รู้โรย พานเชิญขันหมาก บ้านฝ่ายหญิงเป็นผู้เตรียมใช้ บุหรี่ 9 ตัว พลุหาง 9 อัน หมาก 9 คำ ยาฝอย ยาจัด พานขนมมงคลประกอบด้วยขนมเครื่องทอง ทองหยิบ ฝอยทอง เม็ดขนุน จำมงกุฏ ทองเอก เสน่ห์จันทร์ ถ้วยฟู ขนมกงปัจจุบันใช้ขนมชิ้นแทน”

ภาพที่ 2 ตัวอย่างชุดพานขันหมากแบบประณีตศิลป์

ที่มา: ขจร อิศราสุชีพ

ระยะที่ 3 ชุดพานขันหมากแบบร่วมสมัย การจัดพานขันหมากในงานแต่งงานหรือการจัดชุดพานขันหมากตั้งแต่ พ.ศ. 2560 มีการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณะของชุดพานขันหมากอย่างชัดเจน การจัดพานดอกไม้ในงานแต่งงานแบบประณีตศิลป์ที่ประดิษฐ์ด้วยงานใบตองดอกไม้สดมีการปรับเปลี่ยนวัสดุจากงานใบตองดอกไม้สด มีการนำผสมกับผ้า พลาสติก ดินปืน และพัฒนาเป็นของแห้งเพื่อประหยัดค่าใช้จ่ายและเวลา จึงเกิดรูปลักษณะของชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงานที่เน้นความสะดวก ราคาประหยัด การเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณะของชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงานในปัจจุบันเนื่องจากพฤติกรรมสังคมทางด้านการดำเนินชีวิตที่มันจะต้องเร่งรีบ การให้ความสำคัญที่น้อยลง เน้นความสะดวกสบายในการใช้งาน ไม่นิยมรูปลักษณะของชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงานรูปแบบเดิม ๆ ประกอบกับผู้ประดิษฐ์ต้องการทำงานที่รวดเร็ว ได้กำไรมาก จึงสร้างสรรค์รูปลักษณะของชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงานที่ง่าย ลงทุนน้อย จึงได้นำการจัดดอกไม้สดกลมมาผสมกับรูปลักษณะของชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงานซึ่งเกิดเป็นวัฒนธรรมร่วมสมัย ทำให้ต้นทุนในการประดิษฐ์ราคาถูกลงกว่า ประหยัดเวลา ดูทันสมัย โดยการใช้ภาชนะเป็นพานแก้ว พานสีขาว ประกอบกับยุคเทคโนโลยีที่ความทันสมัย มีการเรียนแบบจากสื่อสังคมออนไลน์จึงทำให้เกิดเป็นกระแสนิยมความร่วมมือร่วมสมัย

“ชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงาน ไม่นิยมใช้งานใบตองรูปแบบเดิม ๆ ตั้งแต่ในช่วง พ.ศ. 2560 จะนิยมการจัดดอกไม้แบบสากล ภาชนะที่ใช้ เป็นพานแก้ว พานสีขาว การจัดตกแต่งมีการผสมวัฒนธรรม จีน ฝรั่งเศส ในส่วนของการ

ประดิษฐ์พานดอกไม้ประดิษฐ์แบบประยุกต์ ใช้ผ้าแทนงานใบตองสดสีเขียว ใช้ผ้าสีขาวแทนดอกไม้ ร้อยมาลัย อุบะที่ยังคงเป็นดอกไม้สด”

ภาพที่ 3 ตัวอย่างชุดพานชั้นหมากแบบร่วมสมัย
ที่มา: กฤษฎา เบิกบาน

สรุปและอภิปรายผล

1. การให้ความหมาย และที่มาของความหมายของชุดพานชั้นหมาก คือสัญลักษณ์ทางพิธีกรรมที่หลอมรวมหน้าที่การใช้งาน องค์ประกอบเชิงพิธี และคุณค่าความหมายเชิงสัญลักษณ์ทางสังคมวัฒนธรรม ผลองค์ประกอบของทฤษฎีการให้ความหมายและที่มาของความหมายของชุดพานชั้นหมาก ความหมายเชิงพิธีกรรม การใช้พานชั้นหมากในลำดับพิธีคือการส่งผ่านสถานะจากคู่รักสู่คู่สมรสที่ครอบครัวยอมรับ ความหมายเชิงสัญลักษณ์ วัตถุ ดอกไม้ และสิ่งของมงคลบนพานแต่ละพานทำหน้าที่เป็นรหัส ที่บอกถึงคุณค่า ความปรารถนา และคำอวยพร และความหมายเชิงสังคม เป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวทั้งสอง และเป็นสัญลักษณ์แสดงการรวมตัวทางสังคม ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงานมีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงความเคารพ ความยินดี และความเป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาว ส่วนประกอบของชุดพานชั้นหมาก ประกอบด้วยใบไม้ ดอกไม้ที่มีความหมายมงคล สะท้อนถึงความงดงามทางวัฒนธรรม ประเพณี ความศรัทธา และความเหมาะสมกับพิธีการ สอดคล้องกับงานวิจัยของ จุฬารัตน์ เสงี่ยม (Sangiam, 2022) การจัดชั้นหมากในพิธีการแต่งงานตามประเพณีไทย ของชาวตำบลหวนโพธิ์ อำเภอลำดวน จังหวัดพัทลุง สามารถแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนก่อนจัดชั้นหมาก ขั้นตอนการจัดชั้นหมากและขั้นตอนหลังจัดชั้นหมาก ความเชื่อและแบ่งประเภทของความเชื่อได้ 8 ประเภท ได้แก่ ความเชื่ออันเนื่องมาแต่ศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเกี่ยวกับคาถาอาคม ความเชื่อเกี่ยวกับพืชและต้นไม้ ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์

ยาม ความเชื่อเกี่ยวกับทิศ ความเชื่อเรื่องเคล็ดและการแก้เคล็ด และความเชื่อเกี่ยวกับเลขดีเลขร้าย และความเชื่อเรื่องเคล็ด และยังคงคล้องกับงานวิจัยของ เสาวภา โชติเกษมศรี (Chotikasemsri, 2014) การจัดชั้นหมากเพื่อการสู่ขอการแต่งงาน ของชาวจังหวัดสงขลาจะมีประเพณี วัฒนธรรม ที่มีความเชื่อคล้ายคลึงกันที่ ให้คู่บ่าวสาวที่รักชอบกันจะต้องมีพิธีสู่ขอโดยมีชั้นหมากและสินสอดของหมั้น แล้วแต่จำนวนที่ตกลงกัน จะมีชื่อที่ต่างกันตามพื้นที่ในลำดับขั้นตอนและรูปแบบของท้องถิ่นนั้น ๆ

2. กระบวนการการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณะของชุดพานชั้นหมาก สรุปรูปลักษณะของชุดพานชั้นหมากมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยและเงื่อนไขทางสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี จากเดิมที่เน้นความหมายเชิงพิธีกรรมและความประณีต ไปสู่ความสะดวก ประหยัด และร่วมสมัยมากขึ้น แบ่งได้ 3 ระยะ ดังนี้ ระยะที่ 1 แบบคลาสสิก (Classic Style) ลักษณะเด่น เน้นความหมายทางพิธีกรรม ความเป็นสิริมงคล และการใช้วัตถุดิบธรรมชาติ ระยะที่ 2 แบบประณีตศิลป์ (Artistic Style) ลักษณะเด่น พัฒนารูปแบบให้มีความประณีตและสวยงามมากขึ้น เน้นการประดิษฐ์เชิงศิลป์ เช่น การร้อยมาลัย อุบะ การเย็บใบตอง ระยะที่ 3 แบบร่วมสมัย (Contemporary Style) ลักษณะเด่น เน้นความสะดวก ประหยัด รวดเร็ว ทันสมัย และผสมผสานกับการจัดดอกไม้สากล ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้แก่

2.1 การศึกษา ทำให้คนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมาย สัญลักษณ์ และคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุดชั้นหมาก ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ควบคู่ไปกับการพัฒนา เช่น การออกแบบให้ดูร่วมสมัย

2.2 สังคม การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างสังคม โดยเฉพาะการมีวิถีชีวิตที่เร่งรีบและการผสมผสานทางวัฒนธรรม ทำให้ชุดพานชั้นหมากมีความยืดหยุ่นมากขึ้นในพิธี เช่น ใช้ชุดพานชั้นหมากประดิษฐ์สำเร็จรูป การประดิษฐ์ตกแต่งอาจลดความพิถีพิถันแบบดั้งเดิมเพื่อความสะดวกและรวดเร็ว

2.3 ประเพณีและวัฒนธรรม ในบางพื้นที่ ขนบธรรมเนียมอาจเปลี่ยนแปลงหรือประยุกต์ตามยุคสมัย เช่น การลดจำนวนพาน การผสมผสานชุดพานชั้นหมากแบบไทยกับวัฒนธรรมตะวันตก

2.4 เศรษฐกิจ สถานะทางเศรษฐกิจส่งผลโดยตรงต่อการเลือกใช้วัสดุและจำนวนของพาน เช่น ต้องการประหยัดอาจใช้ของปลอมแทนของจริง

2.5 เทคโนโลยี ช่วยให้การประดิษฐ์และการตกแต่งชุดพานชั้นหมากมีความหลากหลายและน่าสนใจ การเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณะของชุดพานชั้นหมากสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของวัฒนธรรมในยุคใหม่ ที่ยังคงรักษารากเหง้าไว้ในขณะที่เปิดรับความทันสมัยและความความสะดวกสบาย ซึ่งล้วนส่งผลต่อรูปแบบและแนวทางการจัดชุดพานชั้นหมากให้เหมาะสมกับยุคสมัยมากขึ้น ทั้งนี้อาจเนื่องมาจาก สอดคล้องกับงานวิจัยของ **อภิรติ โสพฤกษ์ และจิราพัทธ์ แก้วศรีทอง** (Sorose & Kaewsrihong, 2023) รูปแบบการจัดดอกไม้แบบไทยร่วมสมัย สำหรับประยุกต์ใช้ในธุรกิจงานดอกไม้ พบว่างานดอกไม้แบบไทยร่วมสมัย มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทุกมิติ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และเทคโนโลยี มีการปรับใช้ทั้งรูปแบบ การประดิษฐ์ ชนิดดอกไม้และวิธีการ เพื่อให้ทันต่อกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปทุกขณะ โดยการประยุกต์หรือการผสมผสานระหว่างศิลปะและวัฒนธรรมร่วมสมัย เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ด้านประโยชน์การใช้สอยและความงามเป็นสำคัญ สอดคล้องกับงานวิจัยของอารีวรรณ หัสติน (Hussadin, 2015) ศึกษาสุนทรียะในประเพณีการแต่งงาน : การวิพากษ์แบบโพสต์โมเดิร์น กล่าวว่า การรับรู้สุนทรียะในประเพณีการแต่งงานของ

คนแต่ละคน คนแต่ละกลุ่ม คนแต่ละสังคม และคนแต่ละสมัยต่างมีการรับรู้ที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละช่วงสมัยเวลา และสอดคล้องกับงานวิจัย **อริสรา จิตรา และ ราชนีย์ นิลวรรณภา** (Jittra & Nilwannapa, 2024) กล่าวว่าสถานการณ์ปัจจุบันรูปแบบการจัดชั้นหมากแบบโบราณจังหวัดนครศรีธรรมราช และอำเภอฉวาง ได้เปลี่ยนแปลงไปในเรื่องวัสดุอุปกรณ์ ในปัจจุบันพบว่าสาวจะเน้นในเรื่องของความประหยัด วัสดุอุปกรณ์บางอย่างที่ปฏิบัติในอดีตไม่ได้นำมาใช้ประกอบในการจัดชั้นหมาก เน้นการใช้บริการธุรกิจ ในการจัดเป็นแบบธรรมดา และยังคงสอดคล้องกับแนวคิดของ **รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข** (Yanyongkasemsuk, 2015) ทูกับกับการแต่งงานการจัดงานแต่งงานสำหรับผู้ที่มีทุนมากและหลายชนิด และหรือต้องการให้ได้รับการยอมรับอย่างชอบธรรมจากสังคม การจัดงานที่ยิ่งใหญ่เพื่อแสดงออกถึงทุนที่ทั้งสองฝ่ายและสองครอบครัวครอบครองจึงเป็นสิ่งจำเป็น

สรุปชุดพานชั้นหมากเป็นสัญลักษณ์ที่หลอมรวมความหมายเชิงพิธีกรรม สัญลักษณ์สังคม การเปลี่ยนแปลงรูปลักษณะเกิดจากการผสมผสานของ ความศรัทธาดั้งเดิม กับความสะดวกและความร่วมสมัยแสดงให้เห็นถึงพลวัตของวัฒนธรรม ที่มีการปรับตัวตามสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี แต่ยังคงรักษาแก่นความหมายดั้งเดิม การศึกษาพานชั้นหมากจึงเป็นทั้งการ อนุรักษ์ มรดกวัฒนธรรมและการพัฒนาให้สอดคล้องกับยุคสมัย

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอเชิงทฤษฎีเพื่อการอนุรักษ์และสืบสาน แม้รูปลักษณะจะเปลี่ยนแปลง แต่ทฤษฎีควรให้ความสำคัญกับแก่นความหมายทางวัฒนธรรม ที่สามารถคงอยู่ได้แม้มีการปรับตัวและรูปแบบ เสนอให้พัฒนากรอบทฤษฎีที่เชื่อมโยงการสร้างนวัตกรรมกับการคงคุณค่าทางวัฒนธรรม ผลการศึกษานี้จะเป็นแนวทางและประเด็นสำคัญต่อผู้ประดิษฐ์ ผู้จำหน่าย ผู้ใช้บริการ ผู้สอน และภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมไทย ต้องเตรียมพร้อมและปรับตัวรับความท้าทายหากต้องการรักษารูปแบบชุดพานชั้นหมาก

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ ผู้ประดิษฐ์ ผู้จำหน่าย ผู้ใช้บริการ ผู้สอน ควรสร้างแนวทางเชิงปฏิบัติจาก ความหมายและที่มาของความหมาย รวมทั้งกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางรูปลักษณะของชุดพานชั้นหมากที่ต้องเปลี่ยนผ่านไปในแต่ละรุ่นที่ต้องพยายามรักษาคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมไทยด้วยการอบรมสั่งสอน การถ่ายทอดความรู้ในทางทฤษฎี การนำไปใช้และทักษะการปฏิบัติชุดพานชั้นหมาก

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป การตรวจสอบความถูกต้องและความเชื่อมั่นของทฤษฎีที่สร้างขึ้นจากการวิจัยครั้งนี้ ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปริมาณซึ่งเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กัน ได้แก่ วัตถุประสงค์การใช้งาน ส่วนประกอบชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงาน และสิ่งสำคัญในการจัดตกแต่งชุดพานดอกไม้ในงานแต่งงานเพื่อยืนยันทฤษฎีฐานรากดังกล่าว

References

- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. London: Sage Publications.
- Chitwattanakorn, T., Chavasirikultol, N., Kerdngern, N., & Joungrakul, J. (2024). Investigator triangulation: A strategy for enhancing trustworthiness in qualitative research. *Research*

- Community and Social Development Journal*, 18(3), 521–532.
<https://doi.org/10.14456/nrru-rdi.2024.30> (In Thai)
- Chotikasemsri, S. (2014). Thai traditional and cultural belief in arranging trays of gifts (Khan Maak) for weddings in the province of Songkhla. *Journal of Cultural Approach*, 13(24), 3–15. Retrieved from https://so02.tci-thaijo.org/index.php/cultural_approach/article/view/3450 (In Thai)
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2024). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (5th ed.). SAGE Publications.
- Hussadin, A. (2015). The wedding esthetic tradition: The criticism of the post-modern era. *Journal of Cultural Approach*, 16(29), 60–72. Retrieved from https://so02.tci-thaijo.org/index.php/cultural_approach/article/view/35497 (In Thai)
- Jitchinakul, K., & Poonchareon, J. (2018). Wedding from marriage rituals in the past to wedding business. *Academic Journal for the Humanities and Social Sciences Dhonburi Rajabhat University*, 1(3), 105–118. Retrieved from https://so02.tci-thaijo.org/index.php/human_dru/article/view/250951 (In Thai)
- Jittra, A., & Nilwannapa, R. (2024). The conservation and inheriting of the ancient wisdom of arranging Khan Mak in Nakhon Si Thammarat Province. *Huso Journal of Humanities and Social Sciences*, 8(1), 74–92. Retrieved from <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/husojournalpnru/article/view/269177> (In Thai)
- Koma, T., & Wongkitrungruang, C. (2017). Changes in marriage tradition of Mon community at Ban Wang-Ka, Nong Lu Subdistrict, Sangkhlaburi District, Kanchanaburi Province. *Journal for Community Development and Life Quality*, 5(1), 24–35. Retrieved from <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/JCDLO/article/view/127537> (In Thai)
- Manen, M. V. (1997). *Researching lived experience: Human science for an action sensitive pedagogy*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Sangiam, J. (2022). Khan Maak procession in Thai traditional wedding ceremony of people in Han Pho Subdistrict, Khao Chaison District, Phatthalung Province. *Udon Thani Rajabhat University Journal of Humanities and Social Science*, 11(2), 97–116. Retrieved from <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/hsudru/article/view/255386> (In Thai)
- Setheankoses. (2010). *Prapheni Nueang Nai Kan Taeng Ngan* [Wedding traditions]. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University. (In Thai)
- Sorose, A., & Kaewsritthong, J. (2023). Model of contemporary Thai flower arrangements for application in flower business. *Arts of Management Journal*, 7(4), 1561–1580. Retrieved from <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jam/article/view/266595> (In Thai)
- Yanyongkasemsuk, R. (2015). Capital and marriage. *Burapha Journal of Political Economy*, 3(2), 31–54. Retrieved from <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/pegbuu/article/view/199459> (In Thai)